

АРХІМАНДРИТ КЛИМЕНТІЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І РАДЯНСЬКА ВЛАДА: ВІДНОСИНИ ПІСЛЯ СМЕРТІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ (НА ОСНОВІ ДРУКОВАНИХ ДОКУМЕНТІВ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ)

Анотація. У статті на основі друкованих документів як радянських часів, так і в період незалежної України показано діяльність архімандрита о. Климентія, який після арешту митрополита Йосипа Сліпого та всього єпископату фактично очолив Українську греко-католицьку церкву. Він виступав проти так званої Ініціативної групи та приєднання УГКЦ до РПЦ. Став на захист священників, монахів, які зазнали переслідувань від більшовицької влади. Різними способами намагався повідомити Захід, а особливо Ватикан про наміри радянської влади щодо греко-католицької церкви, надіючись, мабуть, на широкий резонанс.

За свою непохитну позицію у 1947 році арештований і звинувачений у «зраді Батьківщини» лише у 1991 році реабілітований. 1996 року отримав звання «Праведник народів світу» за порятунок євреїв в часи Другої світової війни, а 27 червня 2001 року був беатифікований Папою Римським Іваном Павлом II під час перебування у Львові з офіційним візитом в Україні. 30 жовтня 2010 року в День пам'яті жертв політичних репресій, що відзначається в Російській Федерації, у місті Володимир на Князьмі на Володимирському кладовищі було відкрито меморіальну дошку архімандриту.

Ключові слова: Климентій Шептицький, монахи ордену «Студитів», архімандрит УГКЦ, західно-українські землі, радянські спецслужби.

Kleban L. O.

ARCHIMANDRITE KLYMENTIY SHEPTYTSKY AND SOVIET POWER: A RELATIONSHIP AFTER THE DEATH OF METROPOLITAN ANDREY (BASED ON PRINTED DOCUMENTS TO SOVIET INTELLIGENCE)

Abstract. In the article on the basis of printed documents as the Soviet times and in the period of independent Ukraine, showing the activity of the Archimandrite fr. All Saints, who, after the arrest of Metropolitan Joseph Slipuj, and all the bishops, the actual led the Ukrainian Greek-Catholic Church. He opposed the so-called initiative group and joining the UGCC to the ROC. Was to protect priests, monks, who have experienced persecution from the ROC. Was to protect priests, monks, who have experienced persecution from the Bolsheviks. Different ways tried to tell the West, and especially the Vatican about the intentions of the Soviet authorities regarding Greek Catholic churches, with hope, perhaps, on a wide resonance. For his For his unwavering position in 1947, arrested and accused of "betrayal of the Fatherland" and only in 1991, he was rehabilitated. in 1996 he received the title of "righteous among the Nations" for the salvation of the Jews during the second world war, on 27 June 2001 was beatifi. Pope John Paul II during an official visit to Lviv in Ukraine. October 30, 2010 the day of memory of victims of political repressions, celebrated in the Russian Federation, in the town of Vladimir on the Kliazma on the Vladimir cemetery was opened Memorial arhimandrite Klymentiy Sheptytsky.

Keywords: Klymentiy Sheptytsky, monks of the order of "Studites, Archimandrite of the UGCC, West-Ukrainian lands, the Soviet intelligence services.

Постановка проблеми. Однією з трагічних сторінок української історії ХХ ст. була доля УГКЦ, її священників та вірних. Зокрема, це стосується постаті архімандрита Климентія Шептицького, про якого до кінця 80-х років минулого століття широкому загалу взагалі нічого не було відомо. Лише коли його було реабілітовано на початку 1990-х років, це дало можливість дослідникам більш детально вивчити життєвий та релігійний шлях архімандрита, показати його вклад у збереження греко-католицької церкви в Галичині,

особливо після другої більшовицької окупації. Тема даної статті є на сьогодні актуальною, оскільки приклад інтелігентності Климентія Шептицького, його авторитет у галицькому суспільстві, повага до людей – усі ці чесноти можна використати для розвитку духовності українського народу, особливо молоді, в державотворчому та національно-творчому процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні є лише кілька дослідників, зокрема це В. Чернописька, С. Гуркіна, В. В'ятрович [3, 4], які фактично детально займаються дослідженням життєвого шляху Климентія Шептицького. В. Чернописька [38, 39, 40, 41] вивчає малодосліджені періоди із життя архімандрита, зокрема показала його діяльність у монастирі Студитського чину, які, завдяки саме ігумену Климентію, почали розквітати. С. Гуркіна [6, 7] на основі документів, що знаходяться в Галузевому державному архіві Служби Безпеки України в Києві, зробила спробу проаналізувати діяльність архімандрита Климентія Шептицького, особливо останні роки його життя, а також показала як налагоджувався зв'язок між Климентієм Шептицьким і Ватиканом в радянський період. Деякі моменти життя архімандрита, особливо в останній період, містяться в публікаціях М. Марущака [33] та І. Парашака [22].

Важливим джерелом до вивчення релігійної та громадської діяльності Климентія Шептицького є звичайно ж документи, що знаходяться в архівах Служби Безпеки України і Росії й донедавна були під грифом «таємно». Більшість з них, особливо ті, що знаходяться в архівах СБУ, зараз є доступними і опубліковані у різних збірниках. Серед них можна назвати «Літопис Голготи України» [17], «Митрополит А. Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.)» [19], «Ліквідація УГКЦ (1939 – 1946). Документи радянських органів державної безпеки» [14, 15], «Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади» [16], «Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки (1939-1987)» [23]. Важливе значення для вивчення становища УГКЦ у післявоєнний час взагалі та діяльність Климентія Шептицького зокрема, має серія збірок документів радянських спецслужб, що вийшли у книгах «Реабілітовані історією» [27] і стосуються кожної області України.

Нас в даному випадку цікавить лише Львівська область. Своєрідним енциклопедичним виданням з історії переслідування української церкви стала підготовка і видання вченими та церковними діячами діаспори «Мартирології українських церков у чотирьох томах» [18]. На підставі зібраних матеріалів видавці роблять висновки про те, що українська церква, незалежно від того, православна вона чи католицька, в умовах радянського режиму була приречена на знищення.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати роль о. Климентія Шептицького у духовно-культурному й політичному житті на західноукраїнських землях після Другої світової війни. Показати усі зусилля, які архімандрит прикладав для збереження УГКЦ, яку радянський режим намагався ліквідувати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Климентій (Казимир) Шептицький (1869-1951) – церковний діяч і архімандрит монахів Студійського уставу, брат митрополита Андрея Шептицького. Маючи хист політика і гарного оратора під час роботи в австрійському парламенті та Галицькому сеймі, відмовився від блискучої політичної кар'єри і так само, як його старший брат, став монахом. Протягом усього свого життя присвятив себе служінню Богові та допомозі людям. Приклав багато зусиль для розвитку монастирів, які стали своєрідним індикатором суспільно-політичної та духовної ситуації в Україні. Брав активну участь у боротьбі за збереження УГКЦ на західноукраїнських землях після Другої світової війни.

Вийшовши з війни переможницею, радянська влада на західноукраїнських землях активізувала роботу щодо запровадження в дію декрету РНК РСФРР «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 23 січня 1918 року [36, С. 95-97], а також положення ВЦВК і РНК СРСР «Про релігійні об'єднання» від 8 квітня 1929 року [25], які регулювали відносини між державою і церквою та діяльність релігійних об'єднань. Згідно з цими документами у школах заборонялося проведення уроків релігії, а, відповідно, священикам її викладання. Не дозволялася діяльність релігійно-просвітницьких товариств та об'єднань [26, С. 20-24]. Окрім них, правове становище монастирів регулювали «Тимчасові положення про соціалізацію землі», ухвалені II Всеукраїнським з'їздом рад у березні 1918 року, та декрети РНК УСРР «Про передачу майна монастирських, церковних та інших релігійних установ у відання Народного Комісаріату соціального забезпечення» від 17 травня 1919 року [26, С. 212-213]. Згідно з цими документами все майно монастирів оголошувалося народним надбанням і розпоряджатися ним мали ради народних депутатів на свій розсуд. А це означало, що існування монастирів стало залежати від центральних і місцевих органів радянської влади, а всі церковні землі на підставі аграрної декларації Народних Зборів було націоналізовано [27, С. 52-53].

Перші ж спроби ліквідувати УГКЦ більшовики почали ще в роки першої окупації західноукраїнських земель, напередодні німецько-радянської війни [19, С. 131-133]. Але тоді вони все ж таки не зважились на остаточну ліквідацію УГКЦ, оскільки, мабуть, побоювались всенародного гніву й авторитету самого митрополита А. Шептицького [19, С. 233-236], що впливає із слів підполковника держбезпеки С. Даниленка-Каріна: *«вплив митрополита Шептицького й авторитет серед віруючих і духовенства уніатської церкви в Західній Україні – величезні. Без перебільшення можна сказати, що такого безапеляційного авторитету і впливу не має жоден глава церковної течії в СРСР»* [19, С. 264].

Тепер же, після смерті митрополита УГКЦ А. Шептицького, радянське керівництво остаточно вирішило ліквідувати церкву, звинувативши її у співпраці й підтримці ОУН та УПА [35, С. 179-180]. Аби не допустити остаточної ліквідації УГКЦ, у грудні 1944 року до Москви, за сприянням нового митрополита Й. Сліпого, виїхала делегація греко-католицького духовенства, у складі ієромонаха Г. Будзиновського, священників Г. Костельника та І. Котіва, а очолив її архімандрит К. Шептицький. Мета делегації – продемонструвати певну лояльність до радянської влади й одночасно з'ясувати питання подальшого існування греко-католицької церкви [14, С. 285-296]. У Москві делегацію греко-католицьких священників прийняли представник Ради у справах релігійних культів при Раді Народних Комісарів (РНК) СРСР І. Полянський та представники Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ) П. Федотов, О. Леонтьєв і П. Судоплатов. На зустрічі обидві сторони обговорили складне становище у Західній Україні [14, С. 277-285], водночас делегація намагалася переконати радянські органи влади про недоцільність репресій проти місцевого населення. Разом з тим спецслужби запропонували о. Климентію: по-перше, виступити посередником у переговорах між радянською владою і націоналістичним підпіллям [3], оскільки вважали, що архімандрит користувався великим авторитетом після смерті митрополита Андрея серед віруючих західних областей УРСР [19, С.391-392]; по-друге, погодитися на агентурну роль проти Ватикану [16, С.250-251]. Якщо першу пропозицію о. Климентій намагався виконати й навіть після повернення делегації до Львова між представниками підпілля та церкви і справді відбулася зустріч наприкінці січня 1945 року у соборі св. Юра, на якій повстанці виступили проти переговорів із радянською владою, оскільки не вірили в її запевняння щодо припинення репресій, то від другої пропозиції архімандрит відмовився одразу.

Інформуючи Й. Сталіна і В. Молотова про хід переговорів, І. Полянський повідомляв у доповідній записці: *«На прийомі керівник делегації Климентій Шептицький висловив привітання і вдячність Червоній Армії і передавши їй допомоги у 100 тис. крб. [27, С. 210] та її Головнокомандуючому товаришу Сталіну. ... Посилаючись на те, що Західна Україна більше 300 років живе децю відмінним життям від Східної України та що внаслідок цього в неї відмінні звичаї, відмінне економічне життя, культура та релігія, архімандрит Шептицький заявив, що потрібно переїхати обережно...»* [35, С. 180-181]. Засвідчивши лояльність до влади, тим самим провідники УГКЦ, в тому числі й о. Климентій Шептицький, усе ще сподівалися, що це дасть можливість існувати Церкві в Галичині. Ці сподівання начебто й отримали підтримку в Москві, де на запитання про можливість вільного відправлення богослужінь греко-католицької церкви на території СРСР І. Полянський дав позитивну відповідь [17, С. 101]. Після консультацій із В. Молотовим, М. Хрущовим та головою Ради у справах релігії при уряді СРСР І. Полянським радянський уряд запевнив, що УГКЦ не матиме перешкод у своїй діяльності [27, С. 222]. Очевидно, Й. Сталін та його найближче оточення у зв'язку з війною, яка ще на той момент не закінчилася, не хотіли вступати у відкритий конфлікт із УГКЦ, хоча паралельно таємно детально готували план її повної ліквідації. У зв'язку з цим конкретні пропозиції щодо її ліквідації доручили розробити полковнику держбезпеки Г. Карпову. І вже на середину березня 1945 року Й. Сталіну для ознайомлення була направлена таємна інструкція № 58 *«Про заходи щодо приєднання греко-католицьких парафій у СРСР до Руської православної церкви, використання старокатолицької церкви для створення опозиції Ватикану у західних республіках СРСР, зміцнення впливу Руської православної церкви за кордоном та організації всесвітньої конференції християнських церков»* [27, С. 203-204]. Ознайомившись із нею, Й. Сталін дав згоду на проведення цих заходів [19, С. 362-363], зокрема в документі пропонувалося організувати в Львові православну єпархію на чолі з єпископом, який би володів значними правами і пільгами на теренах Західної України; організувати тут агентурну мережу, яка б розгорнула широку пропаганду серед греко-католиків для їх переходу в православ'я [30, С. 239]. Також для розколу єдності й розпалювання ворожнечі між різними конфесіями передбачалось *«організувати всередині греко-католицької церкви ініціативну групу, яка повинна буде декларативно заявити про розрив з Ватиканом і закликати духовенство до переходу в православ'я»* [37].

Проте запевняння Москви не заважали діяльності УГКЦ виявилися неправдивими. Водночас, уже на початку 1945 року в газеті «Вільна Україна» вийшла стаття [29], яка фактично поклала початок наступу

радянської влади на греко-католицьку церкву. Паралельно радянські спецслужби почали фабрикувати нову справу «Ходячі» [перша така ж справа проти греко-католицького духовенства була сфабрикована радянськими спецслужбами ще у 1939 році [19, С. 43] – авт.], до списку якої входили митрополит Й. Сліпий, єпископ М. Чернецький, архімандрит ордену «Студитів» К. Шептицький, священник кафедрального собору св. Юра Є. Горчинський та ін. – всього 15 чол. [14, С. 374-378]. Також були арештовані всі греко-католицькі єпископи [14, С.298 – 300, С.382 – 386] на чолі з митрополитом Й.Сліпим [27, С. 205-209; 14, С. 391-394], оскільки ніхто з них не погодився перейти в православ'я. Під час арешту Й.Сліпого, Климентія Шептицького, який на той час знаходився у митрополита, було наказано не обшукувати [14, С. 465]. Радянські органи влади мабуть надіялись, що через авторитет архімандрита серед духовенства і вірних, будуть мати вплив на останніх. Водночас розпочалися арешти священників [27, С. 234-238] і депортація їх до Сибіру, зокрема протягом 1945 року в Львівській області арештовано понад 500 священників, у Тернопільській – більше 150 осіб. [18, С. 72]. Усіх їх було звинувачено у співпраці з німецькою окупаційною владою [18, С. 68].

Климентій Шептицький, який очолив УГКЦ після арешту Й. Сліпого «розчарував» більшовиків, бо виступив проти тиску і репресій на греко-католицьку церкву. Він закликав священників утриматися від приєднання до Ініціативної групи і не погоджуватися на перехід під юрисдикцію Російської православної церкви. Оцінку його організаційній роботі дала сама радянська влада, наголошуючи на тому, що він продовжував підтримувати зв'язки з противниками православ'я і гуртував навколо себе реакційне духовенство з метою спротиву переходу в православ'я [40, С. 58]. Негативним було відношення Климентія Шептицького і до самого Г. Костельника за співпрацю з Російською православною церквою. «... Цими діями Костельник поставив себе поза духовенством католицької церкви, згідно із правилами, що існують у церкві, він механічно відлучається від церкви і віднині ні один священник не може з ним співпрацювати» [14, С. 834-835,], - говорилося в постанові архімандрита. Разом з тим, о. Климентій заперечував терористичний акт проти Г. Костельника, який вирішив здійснити провід ОУН за згоду «возз'єднання» греко-католицької церкви з російською православною церквою. Про це архімандрита повідомили члени ОУН (Б. Прокопів (псевдо «Степан»), В. Ординець («Вуйко»), Й. Паньків («Гонта»)) [21, С. 400]. Незважаючи на непрості відносини між УГКЦ та ОУН, все ж таки авторитет Климентія Шептицького, звичайно ж, врятував життя Г. Костельнику.

Влітку 1945 року Климентій Шептицький розпочинає посилену роботу серед духовенства з метою його активізації у протистоянні «возз'єднанню». На адресу заступника голови Раднаркому СРСР В. Молотова [15, С. 79-81] він пише листа за підписами 61 греко-католицького священника, у якому просить радянське керівництво звільнити заарештованих єпископів і припинити переслідування греко-католиків [15, С. 59]. Поштовхом до написання цього листа стала публікація в обласних газетах двох документів «Звернення ініціативної групи з возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою до Ради Народних Комісарів УРСР» [9] та урядової відповіді на нього, підписаної уповноваженим Ради у справах РПЦ при РНК УРСР тов. П. Ходченком [6, С. 210].

Не забуває Климентій Шептицький заступитися і за чернечі ордени, які теж стали об'єктом особливої уваги з боку православного церковного уряду, уповноваженої Ради у справах релігійних культів та у справах Російської Православної Церкви, представників інших органів влади, зокрема НКВС [27, С. 240-242, С. 244-245]. Під час зустрічей архімандрита з чернечими орденами було вирішено рішуче протистояти натискові радянської влади: «... нехай нас усіх арештують, але ми ні за що і ніколи не перейдемо на православ'я [15, С. 70] ... тому що православна віра походить із Москви і керують нею більшовики...» [15, С. 104], розвивати національно-релігійні пріоритети, а це суперечило релігійній політиці Радянського Союзу [1, С. 41]. Поширеним звинувачуванням проти чернецтва була їх активна робота проти переходу на православ'я, яка посилювалася після відвідин архімандритом Климентієм. Це навіть визнавали самі спецслужби: «...після поїздки Климентія Шептицького до монастирів ..., монахи активізували пропаганду проти возз'єднання церков, компрометують і переслідують священників, які виявили бажання приєднатися до православ'я» [15, С. 311]. У зв'язку з тим радянські спецслужби сфабрикували справу «Монахи», по якій лише в одній Львівській області проходило 78 осіб і всіх їх заарештували [15, С. 195]. Одночасно в одній із республіканських газет виходить чергова стаття, автор якої фактично виправдовує репресивні дії радянських спецслужб [5], а сама ж влада фабрикує проти архімандрита та інших греко-католицьких священників – всього 11 осіб – нову справу «Ватиканці», звинувачуючи їх в «антирадянській агітації, що виступають проти возз'єднання греко-католицької церкви з православною» [15, С. 57].

Приймаючи таке рішення, більшовики насамперед завдавали удару Климентію Шептицькому, з одного боку – через репресії проти духовенства, а другого – проти монахів, якими архімандрит опікувався протягом багатьох років. Усвідомлюючи складність ситуації, нарком держбезпеки СРСР Л. Берія вважав за

доцільне сфабрикувати справи проти монахів, звинувачуючи їх у підпільній антирадянській діяльності й у зв'язках із українськими націоналістами [15, С. 109-122], і лише у крайніх випадках інкримінувати їм звинувачування релігійного плану [2, С. 168]. Це пояснювалося тим, що відкрита релігійна дискредитація могла б привести до протестів, критики з боку європейського суспільства, а відтак негативно позначилася би на розвиткові «об'єднаної» руху.

Своєрідним сигналом початку масових репресій проти монахів стала сфабрикована радянськими спецслужбами справа «Покровителі», по якій проходили керівники монастирів-студитів, зокрема було арештовано у 1945 році новопризначеного ігумена Унівської лаври Й. Шестюка [15, С. 309] й ув'язнено його на десять років виправно-трудова робіт. Підставою для засудження стали контакти студитів з ОУН та УПА [2, С. 119]. Незабаром за «посібництво в антирадянській діяльності» заарештовано єромонаха К. Шульгіна й ув'язнено на сім років виправно-трудова робіт, а також монаха Луку – на десять років виправно-трудова робіт [24, С. 91]. Цього ж року за те, що «активно виступав проти возз'єднання уніатської церкви з православною», до відповідальності притягнуто священників І. Гавришкевича, І. Яціва, П. Кручек та багатьох інших [15, С. 394-397]. Не раз радянські органи викликали на допити до Львівського облвиконкому монахів В. Матковського та настоятельку жіночого монастиря «Студитів» О. Вітер, єромонаха Г. Будзинського, яких за відмову перейти на православ'я звинувачували у «зв'язках з оунівським підпіллям і націоналістичною діяльністю» [15, С. 539] й зрештою арештували. Як бачимо, під звинувачування ченців була підведена політична основа: антирадянська діяльність, вороже ставлення до СРСР, співпраця з націоналістичними рухами: *«станом на 1 лютого 1946 року на оперативному обліку було 403 монахів, з них – 28 обвинувачених у співпраці з німецькою агентурою, 190 – оунівців, 93 – німецьких прихильників, 92 – антирадянських елементи»* [15, С. 526]. Відрапортувавши Москві про засудження вороже налаштованих священників та настоятелів монастирів, радянська влада остаточно розпочала акцію закриття монастирів [27, С. 242-244], які, на її думку, були осередками антирадянської політики: *«...керівництво УГКЦ та монастирів зайняло по відношенню до радянської влади ворожу позицію ...»* [15, С. 297]. Проте, незважаючи на шалений тиск більшовиків на греко-католицьке духовенство та монахів, діяльність архімандрита Климентія серед них все ж таки принесла позитивний результат. На православ'я погодилося перейти лише три особи з 947 греко-католицьких ченців і черниць, узятих на облік станом на початок 1946 року [15, С. 538].

Тепер же першочерговим завданням для о. Климентія стало збереження кожного священнослужителя, який потрапляв до НКВС. Незважаючи на активні дії радянської влади, архімандрит шукав різні способи звільнення священників з-під арештів, а також намагався повідомити Ватикан про дії радянської влади щодо греко-католицької церкви. Зв'язки з Ватиканом Климентій Шептицький відновив ще під час поїздки у Москву, де, крім партійного керівництва, архімандрит таємно зустрічався з священником американського посольства о. Леопольдом Марі Брауном [6, С. 206], який проживаючи у Радянському Союзі, дуже добре знав релігійну політику влади відносно греко-католиків. Саме через о. Брауна о. Климентій домовився передавати повідомлення до Ватикану про становище греко-католицької церкви під радянською окупацією [10]. В результаті цих домовленостей було зроблено навіть дві спроби надіслати повідомлення о. Брауну до Москви зі Львова через місцевого посередника – викладача англійської мови Львівського університету [7]: під час першої – о. Браун запропонував архімандриту схему звільнення з-під варті єпископа Будки через англійське посольство, оскільки він мав англійське громадянство; у межах другої спроби о. Климентій передавав інформацію у Ватикан про стан УГКЦ після арешту єпископату та про створення ініціативної групи на чолі з о. Г. Костельником. Але обидві спроби виявилися невдалими, оскільки матеріали опинились в руках радянських спецслужб [7].

Незважаючи на негативне відношення УГКЦ і особливо теперішнього її глави – Климентія Шептицького, до «возз'єднання з РПЦ», у березні 1946 року у Львові все ж таки було проведено Церковний собор за сценарієм, розробленим радянськими спецслужбами у Москві [15, С. 610]. На цьому соборі о. Г. Костельник, виголосив «Доповідь про мотиви возз'єднання Греко-католицької церкви з Руською православною церквою», яка завершилася висновками про фальшивість західного християнства, а також закликами до єднання з «церквою всього нашого народу» – православ'ям [30, С. 13]. Підбиваючи підсумки роботи Собору, організатори оголосили про те, що більшість греко-католицьких священників «навернулися» до православ'я. Хоча насправді навіть ті, що перейшли в православ'я, не сповідували цієї віри. Ось як згадував співробітник НКВС І. Богданов тодішні події: *«спостерігаючи за кожним із присутніх на зборах, за їхніми репліками, запитаннями та зауваженнями, я дійшов до висновку, що, підписавши цю заяву, вони залишились тими самими католиками, з тими ж політичними поглядами і релігійними переконаннями ... А підписали заяву лише зі страху, і, якщо б завтра їм запропонували те саме, то вони б відмовились від своїх підписів»* [15, С. 100].

Тепер УГКЦ оголошувалася поза законом, а духовенство, яке не підтримало положень собору і надалі виконувало душпастирські обов'язки, з точки зору радянського судочинства, порушувало закон, оскільки ці духовні особи вважалися служителями забороненої релігійної організації [2, С. 165] і їх було арештовано. Побояючись за долю своїх родин, на православ'я перейшла більшість одруженого парафіяльного духовенства, на відміну від єпископів та ченців [18, С. 711]. Разом з тим, була розграбована церква св. Юра, «загальна оцінка награвованого – 67 605 руб.» [15, С. 654]. Причину ліквідації УГКЦ радянська влада пояснювала так: *«з усіх релігійних організацій в Західній Україні була найбільш реакційною греко-католицька церква. Протягом усієї історії вона була прихильницею колонізаторів західноукраїнських земель, в інтересах Ватикану допомагала душити прогресивні сили українського народу, який виступав проти іноземного панування. Навколо церкви групувалися і групуються українські націоналісти ... усе це вимагає від партійної влади посилення тильності і боротьби з греко-католицьким підпіллям ...»* [27, С. 341].

Навіть після Церковного собору Климентій Шептицький не здавався, і після невдалої спроби повідомити папський престол про ситуацію з УГКЦ у 1945 році знову намагався відіслати повідомлення у Ватикан [22, С. 3], тепер через єврея Курта Левіна [6, С. 211; 17, С. 272] (його в роки німецької окупації брати Шептицькі врятували від фашистів), у яких повідомляв про переслідування та арешти греко-католицького духовенства. К. Левін, за порадою ігумена Климентія, зустрівся у Римі з секретарем Конгрегації Східних Церков Еудженіо Тіссеран, який лише вислухав звіт юнака [13, С.240 – 242], але жодних рішень не було прийнято. Всі спроби Климентія Шептицького закінчувалися безрезультатно, бо ніхто не виявляв особливого інтересу до питання ліквідації УГКЦ, хоча робилися спроби Ватикану протестувати. Наприклад, у грудні 1945 року папа римський Пій XII з нагоди святкування 350-річчя Берестейської унії у своїй промові виступив на захист заарештованих в Україні українських владик, священників і віруючих [18, С. 72]. Проте далі тих розмов справа так і не пішла.

Активна діяльність Климентія Шептицького за збереження греко-католицької церкви викликала невдоволення у радянського керівництва, яке видало наказ про арешт архімандрита [10], висунувши йому звинувачення винятково політичного характеру, а саме: у ворожій діяльності проти радянської влади, зустрічі німецьких окупантів, співпраці з Ватиканом, зв'язках із керівниками підпільних структур ОУН та УПА. Навесні 1947 року о. Климентія арештували в Уневі, а вже на початку літа його перевезли до Києва.

Перший допит архімандрита відбувся у середині літа 1947 року в київській в'язниці МДБ УСРС, куди його перевели згідно з розпорядженням заступника міністра держбезпеки УРСР Д. Єсипенка [41, С. 49]. Саме в її стінах отець Климентій зазнав найбільших знущань, що проходили переважно вночі. Енкаведисти різними способами намагалися зламати його, неодноразово пропонували зректися своєї віри, перейти в юрисдикцію Московської патріархії, обіцяючи відпустити в монастир. Проте архімандрит залишався непохитним у своєму переконанні й вірним християнським ідеалам та греко-католицькій церкві. Хоча під тиском допитів архімандрита змусили зізнатися, що в монастирі була криївка, а монахи допомагали повстанцям.

Усі труднощі в'язничного життя – нічні допити, шантаж, залякування, переведення з одного місця на інше – архімандрит переносив так, як вимагала цього церковна догматика: *«Для мене тюремна камера – це монаша келія. Живу так, як жив би в монастирі. Тишуся тим, що можу багато молитися, що можу все те переносити та жертвувати себе Господу Богу»* [11]. Ось як описує першу зустріч з о. Климентієм колишній в'язень І. Кривуцький: *«... худорлявий, з довгою білою бородою, трохи сутулий, з палицею. Рухи повільні, спокійний, обличчя і очі привітні ... Відчувалося, що він утомлений і розстроєний ... Щодня вранці і перед сном о. Климентій підходив до вікна на відстані більше одного метра (ближче не дозволялося), опершись руками на палицю, схилив голову і пошепки молився ... у в'язниці архімандрит щедро ділився скромними пакунками, які приходили від сестер-монахинь ...»* [31]. Співв'язні архімандрита згадували, що його поведінка та ввічливе ставлення до в'язнів створювали атмосферу дисципліни в камері. *«Спостерігаючи за поведінкою о. Климентія, незаперечною відданістю вірі своїх предків, любов'ю до свого народу, я вже тоді думав, що такі люди повинні бути зачислені у список багатьох мучеників, святих. ...»*, - так згадував один із співкамерників Климентія Шептицького [20, С. 78-79].

Слідство тривало більше півроку і на початку 1948 року висунули вирок – зрада Батьківщині, за що його засудили до 8 років виправно-трудових таборів із конфіскацією майна [40, С. 62]. Після оголошеного вироку архімандрита відправили до Москви, а пізніше – до Володимирської в'язниці [1, С. 41]. На початку 1950 року відділ «А» МДБ СРСР видав наказ про переведення Климентія Шептицького до в'язниці м. Верхньоуральськ Челябінської області, але наказ так і не був виконаний [8].

1 травня 1951 року у тюремній лікарні Володимирської в'язниці, де лікувався з діагнозом загальний артеріосклероз, гіпертонія, порок серця, архімандрит Климентій Шептицький помер, де і похований. *«Померлого роздягли, обгорнули в простирadlo, взяли на ноші і винесли на міське кладовище поряд в'язниці. Тіло кинули в яму і засипали землею, не залишаючи жодних позначок»* [32], - згадувала колишня працівниця цієї в'язниці В. Ларіна. За словами цієї ж жінки до ями кинули пляшечку із запискою, де вказувалися прізвище, дата народження і смерті, але до сих пір могилу поки що відшукати не вдалося.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, церковно-релігійна діяльність Климентія Шептицького була і залишається яскравим прикладом того, як УГКЦ стояла й стоїть на засадах християнської моралі й національно-релігійних інтересах українського народу. о. Климентій доклав багато зусиль для піднесення українського духу, національної ідентичності й самобутності. Після арешту єпископів і ліквідації УГКЦ, о. Климентій організував навколо себе духовенство, яке противилося переведенню на православ'я, і виступав його фактичним провідником. Під проводом архімандрита Климентія церква виявилася готовою до будь-якого опору проти дій радянських органів влади. Незважаючи на активний фізичний та моральний тиск, арешт, виснажливі допити, доноси, архімандрит Климентій Шептицький відкрито заявив про свою непримиренну позицію щодо переходу в православ'я, відстоював не лише власні релігійні переконання, але і греко-католицької церкви загалом, нехтуючи своїм здоров'ям і навіть життям.

Життя Климентія Шептицького є прикладом справжнього служіння Церкві, патріотизму, відстоювання християнських цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баб'як А. Нові українські мученики ХХ ст. Сповідники віри. – Рим, 2002. – 199 с.
2. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950). – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – 268 с.
3. В'ятрович В. Климентій Шептицький. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.christusimperat.org/uk/node/36942>.
4. В'ятрович В. Архімандрит Климентій, обвинувачений за віру. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://starogit.do.am/publ/1-1-0-3324>.
5. Гуслистий К. «З історії боротьби українського народу проти церковної унії» // Вільна Україна. – 1945. – 7 липня.
6. Гуркіна С. Архімандрит Климентій Шептицький: маловивчені сторінки життя 1944-1947 рр. // Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей. – К., 2011. – Вип.14. – С. 203-215.
7. Гуркіна С. Українська греко-католицька церква і Ватикан: спроби контактів у 1944-1949 рр. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://fisu.org.ua/ua/index/monitoring/religious_digest/39954/.
8. Дворников В. Климентій Шептицький в моєй життєвій історії // За вільну Україну. – 1993. – 28 січня.
9. Звернення ініціативної групи з возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою до Ради Народних Комісарів УРСР // Вільна Україна. – 1945. – 6 липня.
10. Життя, мученика смерть і слава мучеництва бл. свящмуч. Климентія Шептицького, архімандрита Унівського монастиря. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://pc.studyty.org.ua/content/view/1/13/>.
11. Кладочний Й. Остання зустріч з о. архімандритом Климентієм Шептицьким. Рукопис // Постуляційний центр беатифікації і канонізації святих УГКЦ у місті Львові. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://pc.studyty.org.ua/content/view/1/13/>.
12. Козирева Т. Відчуття партнерства // День. – 2010. – 19 листопада.
13. Левін К. Мандрівка крізь ілюзії / перекл. з англ. Я. Карпюк, Л. Лисенко. – Львів, 2007. – 480 с.
14. Ліквідація УГКЦ (1939 – 1946). Документи радянських органів державної безпеки. / [упоряд. Сергійчук М.]. – К., 2006. – Т. I. – 920 с.
15. Ліквідація УГКЦ (1939 – 1946). Документи радянських органів державної безпеки. / [упоряд. Сергійчук М.]. – К., 2006. – Т. II. – 804 с.
16. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади./ за ред. Ляльки Я. – Львів, 1993. – Кн.1. – 796 с.
17. Літопис Голоти України / за ред. Борець Ю. – Дрогобич, 1994. – Т. 2. Репресована Церква. – 527 с.
18. Мартирологів українських церков у чотирьох томах. – Т. 2. Українська католицька церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України / [упоряд. О. Зінкевич, Т. Лончина.] – Торонто-Балтимор: Смолоскип. – 1985. – 839 с.
19. Митрополит А. Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939 – 1944 рр.) / [упоряд. Сергійчук В.]. – К., 2005 – 480 с.
20. Новосад Р. Зустріч і спільне перебування з архімандритом Климентієм Шептицьким // Архімандрит Климентій Шептицький: Тематичний збірник Святопокровського жіночого монастиря Студійського уставу. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 76-79.
21. Пагір'я О. Гавриїл Костельник та ОУН: проблема стосунків (1941 – 1948 рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД- КГБ . – Харків, 2009. – № 2. – С. 387-416.
22. Парашак І. «...Хто встане зо мною навпроти злочинців» // За вільну Україну. – 1994. – 30 червня.
23. Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки (1939-1987): у 2-х т. / [упоряд. Сергійчук В.]. – Т. I. – К., 2012. – 656 с., Т. II – К., 2012 – 480 с.
24. Пишкович М. Історія Свято-Успенської Унівської Лаври та студійського монашества. – Львів, 2005. – 172 с.
25. Постановление СНК РСФСР «Об религиозных объединениях» от 8 апреля 1929 г. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.r-komitet.ru/law/faith/ussr/razdel/08041929>

26. Про релігію і атеїзм. Збірник документів і матеріалів / Упоряд., вступ. стаття і примітки. Б. Лобовика та Р. Приходька. – К.: Політвидав України, 1973. – 260 с.
27. Реабілітовані історією. У 27-ми томах. / За ред. Тронько П. – Київ-Львів – 2009: Кн.1. Львівська область / За ред. Держко І – Львів, 2009. – 768 с.
28. Реснт О., Лисенко О. Українська національна ідея і християнство. – Київ, 1997. – 235 с.
29. Росович Я. З мечем чи з хрестом // Вільна Україна. – 1945. – 8 квітня.
30. Сердюк Н. Репресії радянських органів державної безпеки щодо Української Греко-Католицької церкви у 1944-1949 рр. // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2006. – 19 с.
31. Спогади І. Кривуцького про перебування о. Климентія в Київській в'язниці // Постуляційний центр беатифікації і канонізації святих УГКЦ у місті Львові. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://pc.studyty.org.ua/content/view/1/13/>.
32. Спогади Ларіної В. Рукопис // Постуляційний центр беатифікації і канонізації святих УГКЦ у місті Львові. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://pc.studyty.org.ua/content/view/1/13/>.
33. Марущак М. «Винним себе не визнаю» // Мета. – 1995. – 18 серпня.
34. Овчаренко В. Участь НКВС у проведенні релігійної політики в Україні в 1919-1922 роках // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. Серія «історія та географія». – Харків, 2012. – Вип.45. – С.20-24.
35. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. – Т.І. Накануне. - Кн. 2. (1 января – 21 июня 1941 г.). – Москва, 1995. – 406 с.
36. О религии и церкви. Сборник документов. – Москва: Политиздат, 1965. – 128 с.
37. Чорнега М. Не об'єднання, а ліквідація УГКЦ московським православ'ям та органами КДБ було на теренах західних областей України у 1945 році // Нова зоря. – 1997. – 15 квітня.
38. Чернописька В. Новаторська ідеологія Климентія Шептицького у розвитку студитських монастирів у Східній Галичині (20-30 рр.ХХ ст.) // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харківський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Харків: Колегіум, 2012. – Вип. 43. – С. 8-15.
39. Чернописька В. К. Шептицький і студитські монастирі як осередки громадсько-культурного життя Східної Галичини (1912-1939 рр.) // Часопис української історії / За ред. доктора іст. наук, професора А. Коцура. – К., 2009. – Вип.18. – С. 37-43.
40. Чернописька В. Ліквідація радянською владою студитського чернецтва у Східній Галичині в перші повоєнні роки // XVI Міжнародна наукова конференція студентів і молодих науковців «Болісні травми минулого: історична правда та імперативи сумління» 12-13 квітня 2013. – С.57-65.
41. Чернописька В. Останній період життя архімандрита Климентія Шептицького (1947-1951 рр.) // Чорноморський літопис. – Миколаїв, 2012 – Вип. 6. – С.47-52.